
Dvě úrovně sémantiky

JAROSLAV PEREGRIN

Filozofický ústav AV ČR, Praha

Putnamův myšlenkový experiment

Ve svém velice slavném článku *The Meaning of "Meaning"*¹ Hilary Putnam předkládá dilema, které nedávno na stránkách Filosofického časopisu Tomáš Hříbek rekapituloval následujícím způsobem²:

„Tradiční pojetí významu (1) Porozumění slovu je psychologický stav.
(2) Mluvčí, kteří se nacházejí v tomto psychologickém stavu, rozumějí slovu tímto způsobem.
(3) Tito mluvčí tudíž míní tímto slovem totéž (tj. souhlasí v intenzi).
(4) Protože souhlasí v intenzi, souhlasí v extenzi.
(5) Odtud plyne, že pokud se mluvčí shodují v psychologickém stavu, shodují se v extenzi.“

Putnam však míní, že je možné i to, aby mluvčí sdíleli psychologický stav (tj. byli ve stavu téhož *typu*), ačkoli extenze jejich výrazů by se lišila. Argument je tudíž neplatný: (5) nutně neplyne z premis (1) až (4). V tom případě je možné vzdát se buď premisy (1), nebo premisy (4).“

Podívejme se na tuto argumentaci poněkud podrobněji. Bod (4) říká, že souhlas v intenzi s sebou nutně nese souhlas v extenzi, což Putnam opírá o to, co považuje fakticky za *axioma*: totiž že *intenze určuje extenzi*.

¹ Putnam, H., *The Meaning of "Meaning"*. In: *Language, Mind and Knowledge (Studies in the Philosophy of Science 7)*. Ed. K. Gunderson. Minneapolis, University of Minnesota Press 1975; přetištěno in: Putnam, H., *Mind, Language and Reality (Philosophical Papers 2)*. Cambridge, Cambridge University Press 1975. Spolu se sérií reakcí různých filosofů pak také přetištěno in: Pessin, A. (ed.), *The Twin Earth Chronicles: Twenty Years of Reflection on Hilary Putnam's "The Meaning of Meaning"*. New York, Sharpe 1996.

² Hříbek, T., *Externalismus aneb vytrvalost karteziánismu*. *Filosofický časopis*, 50, 2002, č. 3, s. 359-386.

Co to ale znamená, že „intenze určuje extenzi“? Zdá se mi, že tohle může být interpretováno dvojím způsobem a že zdánlivá plausibilita Putnamova argumentu je ve skutečnosti výsledkem nepřijatelného matení těchto dvou smyslů. V jakém smyslu tedy může intenze určovat extenzi?

První ze smyslů je zcela přímočarý: intenze určuje extenzi prostě v tom smyslu, že totožnost intenzí nevyhnutelně znamená totožnost příslušných extenzí. To je také smysl, který je třeba k tomu, aby Putnamův argument fungoval. Problém je však v tom, že, jak se pokusím ukázat, tohle je nejen v rozporu se standardním významem termínů *intenze* a *extenze*, ale navíc to ani není dost dobře dosažitelné jejich reinterpretací – když totiž dáme termínům *intenze* a *extenze* význam, jaký to vyžaduje, stávají se tyto dva pojmy pro sémantiku prakticky nepoužitelné.

Druhý ze smyslů (který, jak budeme ukazovat, odpovídá standardnímu významu výrazů *intenze* a *extenze*) je ten, že totožnost intenzí znamená totožnost extenzí jenom *ceteris paribus* – totiž za předpokladu totožnosti stavu mimojazykového světa. Jinak může tatáž intenze dávat různé extenze: například intenze výrazu *prezident České republiky* dává za jednoho stavu světa (toho současného) Václava Klause, zatímco za jiného stavu (možná budoucího) třeba Stanislava Grosse. Doplníme-li ovšem do (4) v Hříbkově rekonstrukci Putnamovy argumentace toto *ceteris paribus*, přestává Putnamův myšlenkový experiment s Dvojčetem Země poukazovat na jakýkoli rozpor s tezí (1) – Putnam jeho prostřednictvím totiž ukazuje jenom to, že extenze dvou výrazů se stejnou intenzí se mohou lišit v případě, že *cetera* nejsou *par*, to jest že se liší stav mimojazykového světa.

Dvě úrovně sémantiky

Představme si, že máme obraz, na němž je namalovaný nějaký člověk. Řekneme-li *člověk namalovaný na tomto obraze*, můžeme tím myslet dvě různé věci: (i) zobrazeného člověka, bez ohledu na to, zda takový někde ve světě existuje, či zda je jenom výplodem malířovy fantazie, nebo (ii) nějakého skutečného člověka z masa a kostí, kterého malíř na obraze zachytil. Zatímco *člověk namalovaný na obraze* ve smyslu (i) nutně existuje v případě každého obrazu, o kterém dává rozumný smysl říci, že to je *obraz člověka*, *člověk namalovaný na obraze* ve smyslu (ii) existovat nemusí.

Podobně je to s jinými druhy zobrazení i s jazykovými výrazy. Hovořím-li o králi nějaké země, pak tím v tom prvním smyslu *vždy* mluvím *o králi*, v tom druhém tím ovšem mohu o králi mluvit jedině tehdy, když ona země, o které

je řeč, skutečně existuje a krále má. Tím je dána nutnost rozlišovat mezi tím, čemu by se dalo říkat *obsah* výrazu a co výraz má prostě už tím, že je (smysluplným) výrazem, a tím, čemu můžeme říkat jeho *předmět* a co je nějaká mimojazyková věc, ke které tento výraz odkazuje.

Chceme-li hovořit o významech výrazů a nerozlišujeme-li mezi těmito dvěma úrovněmi, vede to obvykle ke spoustě zmatků a potíží. Uvažme například historicky hojně diskutovaný problém výroků o neexistenci. Řeknu-li, že něco neexistuje, pak tím tomu, o čem hovořím, připisuji nějakou vlastnost (totiž neexistenci) – ale jestliže je tu něco, čemu připisuji vlastnost, pak to musí v nějakém smyslu existovat. Zdá se tedy, že máme paradox: abychom mohli o něčem prohlásit, že to neexistuje, musí to existovat.

Rozlišujeme-li však mezi dvěma výše uvedenými úrovněmi sémantiky, k žádnému paradoxu dojít nemusí. Stačí připustit, že neexistence není – na rozdíl od mnoha jiných vlastností – připisována předmětu výrazu, ale jeho obsahu. Říká totiž o tomto obsahu, že mu neodpovídá žádný předmět. Neexistující tedy v jistém smyslu – totiž jako obsah – skutečně existuje.

První zcela jasnou artikulací těchto dvou úrovní sémantiky je Fregovo rozlišení mezi *Sinn* [smyslem] a *Bedeutung* [významem] výrazu, jak ho můžeme najít v jeho článku *O smyslu a významu*.³ (Fregova terminologie je ovšem poněkud zavádějící, a proto ji ponecháme v originále – významu v intuitivním slova smyslu je totiž rozhodně blíže Fregův *Sinn* než jeho *Bedeutung*.) *Bedeutung* je pro Fregu bytostně spjata s aktuálním světem – je tím, dalo by se říci, k čemu se výraz *v tomto světě* vztahuje. Ale protože výraz musí být schopen se k něčemu vztahovat, i když bude svět jinak, musí být jeho sémantická kapacita větší než jenom *Bedeutung*. Rozumíme-li výrazu, musíme nejen vědět, co konkrétního je právě teď jeho *Bedeutung*, ale i jak se této *Bedeutung*, za aktuálních i za jiných okolností, dobrat – a právě toto je Fregovým *Sinnem*.

K něčemu podobnému se krátce po Fregovi dopracoval i Bertrand Russell v rámci své teorie denotace. Podle Russella má každý výraz nějaký význam, avšak v případě některých výrazů může jejich význam vést ještě k něčemu dalšímu, čemu Russell říká *denotát*. Tak například výraz *král Francie* se skládá ze složek, které mají každá svůj význam, a tyto významy dávají dohromady

³ Frege, G., Über Sinn und Bedeutung. *Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik*, 1892, 100, s. 25-50; český překlad J. Fialy vyšel pod názvem *O smyslu a významu* ve *SCIENTIA & PHILOSOPHIA* (č. 4, 1993, s. 33-75). Samozřejmě, že Fregovo rozlišení nebylo zcela bezprecedentní: pravděpodobně nejexplicitnějším precedentem je rozlišení mezi 'obsahem' výpovědi (*lekton*) a tím, o čem se vypovídá (*tychánon*), jak ho najdeme u stoiků (viz Gahér, F., *Stoická sémantika a logika z pohledu intenzionální logiky*. Bratislava, STIMUL 2000, Kapitola 1). Jisté precedenty by se daly najít i ve scholastice a asi i jinde.

význam celého výrazu – navíc však mohou denotovat nějakou osobu, totiž onoho skutečného krále (pokud ovšem takový existuje).⁴

Fregovu verzi dvojúrovňové sémantiky dále rozpracoval – a modifikoval – Rudolf Carnap. Ten ve své knize *Meaning and Necessity (Význam a nutnost)* navrhuje Fregovy pojmy *Sinn a Bedeutung* nahradit novou pojmovou dvojicí, totiž *intenze a extenze*. Přitom zatímco extenze je do velké míry totéž, co *Bedeutung*, intenze se od Fregova *Sinnu* liší mnohem netriviálnějším způsobem.

Carnapovská intenze

Frege měl pocit, že *Sinn* je něco uchopitelného mnohem obtížněji než *Bedeutung*. Předmětem naší řeči je totiž bezprostředně vždy *Bedeutung*, zatímco *Sinn* je něco, co nám toto hovoření primárně jenom zprostředkovává, takže o něm vlastně hovořit nelze. (Trochu to připomíná Wittgensteinovu *formu zobrazení z Traktátu* – tu nelze zobrazit, protože ji zobrazování *předpokládá*.) Carnap se ovšem dopracoval k přesvědčení, že jde-li nám o význam v intuitivním slova smyslu, pak se musíme soustředit nikoli na *Bedeutung*, ale na *Sinn*, tedy na *intenzi*; a chceme-li vytvořit nějakou logiku, která by byla užitečná pro explikaci skutečného významu, musíme intenzi uchopit s podobnou explicitností, s jakou uchopujeme extenzi.

Obratem, kterým se Carnapovi podařilo snést intenzi z nebe na zem k extenzi, bylo pozorování, že podobně jako extenzi můžeme nahlédnout jako to, co je sdíleno ekvivalentními výrazy, můžeme intenzi vidět jako něco, co je sdíleno *logicky (nutně) ekvivalentními výrazy*.⁵ Věta *První prezident ČR je autorem „Zahradní slavnosti“* je pravdivá a fráze *první prezident ČR a autor „Zahradní slavnosti“* jsou tedy ekvivalentní – sdílejí tedy extenzi, totiž osobu Václava Havla. Tato věta však není *logicky (nutně) pravdivá* – uvedené výrazy se tedy liší intenzí.

Ačkoli tento obrat byl prvním krokem k tomu, jak se dostat intenzím na kobytku, stále ještě nevedl k jasné explikaci pojmu *intenze*. K tomu se Carnap z druhé strany přiblížil ve svém článku *Význam a synonymie v přirozených*

⁴ V této původní podobě je Russellova teorie (která během dalšího myšlenkového vývoje svého autora doznávala různých změn) prezentována zejména v jeho *The Principles of Mathematics* (London, Allen & Unwin 1903). Srv. Makin, G., *The Metaphysicians of Meaning*. London, Routledge 2000, část I.

⁵ Viz zejména Carnap, R., *Meaning and Necessity*. Chicago, University of Chicago Press 1947.

jazyčích.⁶ V něm dochází k závěru, že dva termíny, které nejsou intuitivně synonymní, ale mají stejnou extenzi (třeba *člověk* a *neopeřený dvojnožec*), je možné odlišit způsobem analogickým tomu, jakým určujeme jejich extenzi, totiž zkoumáním, které objekty pod ně spadají – musíme jenom vzít do úvahy kromě objektů aktuálně existujících i takové, které, i když neexistují, by existovat mohly. Intenzí by tedy v takovém případě mohla být (podobně jako v případě extenze) množina objektů, avšak nejenom aktuálních, ale i potenciálních.

Z carnapovského pojmu intenze vyšli i logikové, kteří v sedmdesátých letech rozpracovali formální systémy intenzionální logiky a sémantiky: Montague, Tichý a další.⁷ V rámci těchto systémů je intenze prostě funkce, která možnému světu a časovému okamžiku přiřazuje extenzi. Tady už je závislost extenze na okolnostech zcela zřejmá: tatáž intenze může, za různých stavů světa, dávat různé extenze. Výraz *král Francie* tak může za určitých okolností označovat jednu osobu, za jiných jinou a za dalších (těch současných) vůbec žádnou. Tichý občas hovoří o intenzích jako o *úřadech*, a to je – myslím – názorné: v rámci carnapovského pojetí je vztah mezi intenzí a extenzí skutečně podobný vztahu mezi úřadem a tím, kdo ho zastává; zatímco ti, kdo úřad zastávají (extenze), přicházejí a odcházejí, úřad sám (intenze) přetrvává.

(Poznamenejme, že způsob, kterým se možnosvětová sémantika opřela o moderní matematiku, vede postupně k potlačení jednoho nikoli nevýznamného aspektu Fregova *Sinnu*. Zdá se totiž, že *Sinn* je pro Fregu něčím, co nejenom objektivně určuje *Bedeutung*, ale co ho určuje ‚lidsky sledovatelným‘ způsobem – poskytuje mluvčímu *kritérium* toho, co příslušnou *Bedeutung* je, a co jí není. A právě tento poslední aspekt smyslu, jeho *kriteriálnost*, se v rámci možnosvětové sémantiky ztrácí. Intenze je totiž obvykle ztotožňována s *jakoukoli* funkcí z možných světů do intenzí; a mnohé z takových funkcí nejsou spojeny s žádným kritériem, a nejsou tedy ‚lidsky uchopitelné‘.⁸)

⁶ Carnap, R., Meaning and Synonyms in Natural Languages. *Philosophical Studies*, 7, 1955, s. 33-47; český překlad „Význam a synonymie v přirozených jazyčích“ vyšel ve výboru Carnapových prací *Problémy jazyka vědy* (uspořádaném L. Tondlem a K. Berkou), Praha, Svoboda 1968.

⁷ Montague, R., *Formal Philosophy: Selected Papers*. Ed. Thomason, R. New Haven, Yale University Press 1974; Tichý, P., *The Foundations of Frege's Logic*. Berlin, de Gruyter 1988.

⁸ Představme si nekonečnou řadu přirozených čísel. Můžeme celou tuto řadu znát, či ji někomu sdělit? Jistě můžeme – ale jednomu tehdy, je-li definovatelná nějakým (konečným) pravidlem, nějakým *kritériem* (jako je například řada, jejíž každé číslo, s výjimkou prvních tří, je součtem tří předchozích). Uchopení řady, která by takto ‚kriteriální‘ nebyla, by zřejmě vyžadovalo nekonečnou paměťovou kapacitu. A dnes běžné verze možnosvětové sémantiky připouštějí v rolích intenzí všechna, včetně takto ‚nekriteriálních‘, přiřazení extenzí možným světům. (Srv. pojem *kriteriální rekonstrukce* v mé knize *Doing Worlds with Words*. Dordrecht, Kluwer 1995.)

Fregovská intenze?

Putnamova argumentace tedy, zdá se, nedává rozumný smysl, chápeme-li termíny *intenze* a *extenze* standardně, tj. carnapovsky. Je však ten smysl, který by jim Putnam potřeboval zajistit, aby to, co říká, smysl dávalo, bezprecedentní? Ne tak docela.

Podívejme se na následující pasáž z Fregova článku *Myšlenka*⁹: „Je myšlenka proměnlivá, anebo je bezčasová? ... Např. myšlenka, že tamten strom má zelené listy, je přece po půl roce nepravdivá. Ne, neboť to vůbec není táž myšlenka. Slova ‚tento strom má zelené listy‘ nestačí sama k vyjádření, neboť k tomu patří i čas pronesení. Bez časového určení nemáme úplnou myšlenku, tj. vůbec žádnou myšlenku.“

Zdá se, že tady Frege zastává názor, že s myšlenkou je pevně spojena pravdivostní hodnota nejenom za pevných okolností, ale absolutně, nezávisle na okolnostech. A protože myšlenka je *Sinn* věty a pravdivostní hodnota její *Bedeutung*, zdá se to zobecnitelné na názor, že *Sinn* dává vždy, nezávisle na okolnostech, jednu a tutéž *Bedeutung*.

Jak to Frege mohl myslet? Vezměme větu

Král Valašska má rád paštiku.

Z carnapovského a post-carnapovského hlediska by se zdálo, že pravdivostní hodnota této věty se mění v závislosti na okolnostech: za určitých okolností může být pravdivá, za jiných nikoli (a za dalších může nemít vůbec žádnou pravdivostní hodnotu). Frege se však zřejmě domnívá, že tato věta sama o sobě vyjadřuje myšlenku jenom tehdy, když ji bereme tak, že obsahuje implicitní odkaz k (aktuálnímu) světu a (aktuálnímu) časovému okamžiku:

Král Valašska má [v našem světě][dne toho a toho] rád paštiku.

Závislost na okolnostech tedy není věcí myšlenky jako takové, ale výsledkem toho, že věta může být natolik nespécifická, že za ní můžeme za různých okolností vidět různé myšlenky. (Tak nemá-li věta o *králi Valašska* časové určení, vidíme za ní, je-li vyslovena v určitém okamžiku, myšlenku o tom, kdo je oním králem v tomto okamžiku, zatímco je-li vyslovena jindy, vidíme za ní

⁹ Frege, G., *Der Gedanke. Eine logische Untersuchung. Beiträge zur Philosophie des deutschen Idealismus*, 1, 1918/9, s. 58-77; český překlad J. Fialy vyšel pod názvem „Myšlenka“ ve *SCIENTIA & PHILOSOPHIA* (č. 6, 1994, s. 50-75).

jinou myšlenku o jiném člověku, který je oním králem v tomto jiném okamžiku.)

Bylo by možné toto Fregovo pojetí rozpracovat do alternativního, ne-carnapovského pojetí vztahu intenze a extenze, které by vyhovovalo Putnamovi? Zdá se, že do cesty se zde staví těžko překonatelné obtíže. Jeden problém tkví v tom, že intenze má hrát roli explikátu intuitivního pojmu význam, který je v případě věty, jak je dnes víceméně obecně přijímáno, úzce spojen s jejími pravdivostními podmínkami.¹⁰

Jiný problém se stává patrným zejména tehdy, když začneme uvažovat o intenzích a extenzích výrazů jiných kategorií, než jsou věty. Vezměme termín *voda*, který hraje tak zásadní roli v Putnamově argumentu. Kdybychom na něj měli rozšířit fregovskou teorii, znamenalo by to, že tento termín nemá sám o sobě vůbec žádnou intenzi, že intenzi by měl jedině termín *voda* v našem aktuálním světě v tu a tu dobu. Takže třeba věta

(*) *Dal bych si sklenici vody*

by prakticky při každém použití vyjadřovala jinou intenzi (odkazovala by totiž vždy k mase vody tak, jak je právě v tom okamžiku, a ta je stěží ve dvou různých okamžicích identická). To by ale znamenalo, že by věta (*) sama o sobě neměla vůbec žádnou intenzi, a nakolik bychom chtěli význam ztotožňovat s intenzí, natolik ani žádný význam – intenzi, a tedy význam by tak měly jedině její jednotlivé výpovědi.

Pokud by ale neměla význam, pak by jí ani nebylo možné porozumět (porozumění je přece pochopení významu!) – porozumět by bylo lze jedině větám typu *Dal bych si sklenici vody-jak-je-tady-a-ten* (a vlastně ani těm ne, protože s dalšími slovy v ní se to má podobně jako se slovem *voda*, takže bychom potřebovali něco jako *Dal-jak-je-tady-a-ten bych si sklenici-jak-je-tady-a-ten vody-jak-je-tady-a-ten*). Věta (*) by pak mohla být pochopena jedině jako jakési generické vyjádření těchto specifičtějších vět.

Závěr, že věta (*) sama o sobě nemá žádný význam, se ovšem zdá být prostě neudržitelný. Nedalo by se tedy říci, že její význam spočívá v tom, že vyjadřuje intenzi závislou na kontextu výpovědi – nebylo by tedy lze její význam, a tedy

¹⁰ Ponechme nyní zcela stranou problém, zda jsou intenze pro účely explikace intuitivního pojmu významu dostatečně 'jemné' – to jest problém 'hyperintenzionality' sémantiky. (Že i hyperintenzionální sémantika nemůže v poslední instanci spočívat na ničem jiném než na pravdivostních podmínkách, jsem argumentoval na jiném místě – viz můj článek: TIL a hyperintenzionalita, publikovaný v internetovém časopise ProFil [<http://profil.muni.cz>]).

i význam slov, ze kterých se skládá, explikovat jako funkci z kontextů do intenzí? Například významem slova *voda* by byla funkce, která by času a světu přiřazovala příslušnou ‚fregovskou intenzi‘, která by byla pevně spojena s extenzí, s nějakou konkrétní masou vody. Symbolicky

svět + čas \Rightarrow [intenze \Leftrightarrow extenze].

Takto chápaná intenze už ale není smysluplně nahlédnutelná jako úřad (byl by to divný úřad, který by musel být navěky neměnně zastáván jedním a tímtéž úředníkem!); a spolu s tím se vytrácí i zásadní role, kterou ve standardní intenzionální sémantice hraje. Není zřejmé, proč bychom ji měli mezi svět + čas a extenzi vůbec vkládat – zdá se, že Occamova břitva nám velí vidět jako určenou kontextem přímo extenzi:

svět + čas \Rightarrow extenze.

Jenomže v této podobě to už není nic jiného než carnapovská intenze: ta se nám tedy, vyhozena dveřmi, vrátila oknem.

Je dvojúrovňová sémantika vůbec možná?

Zdá se mi tedy, že Putnamův argument, v té podobě, v jaké ho rekapituloval Hříbek, prostě nefunguje. Chápeme-li totiž tezi *intenze určuje extenzi* ve smyslu *ceteris paribus*, pak není v žádném rozporu s tím, že porozumění významu je psychologický stav; k tomu vede jediné tehdy, když tuto tezi chápeme absolutně, ale pak předpokládá takový smysl termínů *intenze* a *extenze*, který je fakticky nepoužitelný.

Zdá se mi tedy, že při čtení Putnamova článku je nejlépe argument v této podobě ignorovat; a soustředit se na to, co v článku následuje za ním, totiž tam, kde se Putnam začíná opírat o výsledky Saula Kripkeho. Až *potom* se totiž stávají některé jeho úvahy netriviální. Kripkovy závěry, pokud je přijmeme, totiž v jistém smyslu podrývají samotnou možnost oddělení intenze od extenze – a není-li možné toto, pak samozřejmě budeme mít problém s izolováním toho kusu sémantiky, který by mohl mít mluvčí ‚v hlavě‘.

Vraťme se na chvíli k úvodní úvaze o výrazu *člověk namalovaný na obraze*. Vidíme, že nutnost rozlišení mezi jeho dvěma smysly je dána tím, že kromě možného faktického člověka, kterého tento obraz zobrazuje, tu je i onen ‚virtuální‘ člověk, který je na tomto obraze namalovaný bez ohledu na to, jak

vypadá svět vně tohoto obrazu, konkrétně zda obsahuje někoho, komu se tento obraz podobá, či podle koho byl vytvořen. Podobně se tomu zdá být s jazykem. Ať už se výraz jakýmkoli způsobem sémanticky vztahuje k čemukoli mimojazykovému, zdá se, že musí existovat i rovina významu, která je nezávislá na tom, jak vypadá mimojazykový svět – odstoupí-li prezident ČR, změní se tím to, k čemu výraz *prezident ČR* odkazuje, ale nezmění se tím jeho význam. A nakolik je učení se jazyku odlišitelné od poznávání mimojazykových faktů, natolik znamená naučit se význam zvládnout intenzi, nikoli extenzi.

Právě z tohoto důvodu vzbudily v rámci filosofie dvacátého století mimořádný rozruch ti, kdo argumentovali, že toto rozštěpení významu na dvě úrovně je z nějakých důvodů fakticky nemožné. Věhlasné útoky tohoto druhu se odehrály především dva, a byly vedeny z dosti odlišných pozic: před výše zmíněným frontálním útokem Saula Kripka to byla především kritika Willarda Van Orman Quina.¹¹ Podívejme se nejprve na ni.

Rozhraní mezi (vnitrojazykovým) významem a vnějazykovými fakty se v rámci jazyka projevuje jako rozhraní mezi dvěma druhy pravdivosti, analytickou a syntetickou. Jak už jsme na to poukázali, vzniká pravdivostní hodnota věty (která je její extenzí) z interakce významu se stavem světa; avšak u některých speciálních vět se příspěvek stavu světa redukuje na nulu. Tak věta *Václav Klaus je prezidentem ČR* je pravdivá proto, že její slova znamenají to, co znamenají, a proto, že Klaus skutečně prezidentem ČR je; zatímco věta *Každý prezident je prezident* je pravdivá už jenom díky tomu, co znamená¹² – bez ohledu na stav vnějšího světa.

Quine ovšem argumentuje, že syntetické pravdy ve faktickém jazyce nelze od analytických žádným způsobem oddělit – a že tedy od sebe nelze oddělit znalost významu a znalost mimojazykových faktů. Říci, zda je taková věta jako *Sloni mají plíce* pravdivá, analyticky nebo synteticky, by podle Quina prostě nešlo; a tudíž ani nelze říci, zda je znalost vyjádřená touto větou součástí znalosti významu slova *slon*, či znalostí faktů o slonech. (Mohlo by se zdát, že tohle by bylo rozřešitelné myšlenkovým experimentem, při kterém si představíme zvířata, která nemají plíce, ale ve všech jiných ohledech se maximálně podobají slonům, a zeptáme se, zda bychom jim říkali sloni. Z Quinovy pragmatistické perspektivy ale na takovouto otázku prostě [zatím] nemusí existovat žádná odpověď – takovou odpověď bychom teprve ustanovovali, kdybychom podobný problém skutečně museli řešit.)

¹¹ Viz Peregrin, J. a Sousedík, S. (eds.): *Co je analytický výrok?* Praha, Oikúmené 1995. Srv. též Procházka, K., Útoky na analytičnost z pera Mortona G. Whitea a Nelsona Goodmana. *Filosofický časopis*, 50, 2002, č. 5, s. 737-755.

¹² Konkrétněji: co znamenají slova *každý* a *je*.

Quine tedy v důsledku říká: přirozený jazyk se vyvíjí a používá takovým způsobem, že od sebe nemůžeme oddělit aktivity ‚opatrování výrazů významy‘ a ‚vyjadřování faktů pomocí výrazů opatřených významy‘. Význam tedy objektivně nemá ostré hranice; a vytloukat z takových hranic nějaký filosofický kapitál je tudíž problematické. Všimněme si ovšem, že tohle nutně neznamená, že by nedávalo žádný smysl vytvářet teorie, které takovou hranici předpokládají – v rámci budování teoretických modelů je přece běžné, že idealizujeme a vedeme ostré hranice tam, kde ve skutečnosti žádné nejsou.¹³

Kripkův frontální útok

Kripkovi, jehož argumentace může při povrchním pohledu tu Quinovu připomínat, jde ve skutečnosti o něco podstatně jiného. Abychom objasnili, o co, podívejme se na vlastní jména. Vlastní jméno nabourává intenzionální sémantiku tím, že se zdá mít pouze extenzi, a nikoli intenzi; čímž narušuje předchozí obrázek, podle kterého by se měl každý výraz vztahovat k faktickému světu zprostředkovaně, skrze svou intenzi. Chceme-li hovořit o ‚porozumění‘ vlastnímu jménu, pak si pod tím lze stěží představit něco jiného než vědění, kdo je jeho nositelem. (Některá vlastní jména věhlasných osob se ovšem časem stávají spíše zkratkami za určité popisy než bezprostředními označeními individuí – tak například *James Watt* je dnes nejspíš ze všeho synonymem *vynálezce parního stroje*.)

S tím je možné se vypořádávat různými způsoby. Je například možné argumentovat, že vlastní jména vlastně ani nejsou součástí jazyka – ostatně nenajdeme je v žádných slovnících (některá ovšem s výjimkou naučných). Pak však budeme muset vysvětlit, jak je možné, že tato jména mohou spolu s jazykovými výrazy dávat dohromady smysluplné věty. Nebo můžeme argumentovat, že *každé* vlastní jméno je vlastně zkratka za nějakou deskripci (například představí-li mi někdo na ulici Josefa Nováka, stane se pro mě *Josef Novák* zkratkou za *tak a tak vypadající člověk, který mně byl tehdy a tehdy představen na Karlově mostě*), a tudíž má intenzi. Nebo můžeme tento poslední nápad vylepšit tak, že budeme říkat, že se jménem je spojen nějaký soubor deskripcí, z nichž žádná není s tímto jménem synonymní, ale které nějak kolektivně jeho extenzi určují.

¹³ Viz Peregrin, J., *Význam a struktura*. Praha, Oikúmené 1999, Kapitola 8 (přepřacovaná anglická verze *Meaning and Structure*. Aldershot, Ashgate 2001, Chapter 9).

Kripke argumentuje, že i v případě, že je s vlastním jménem spojena nějaká deskripce, je sémantický vztah jména ke své extenzi bezprostřední – vlastní jméno je, jeho slovy, *rigidním designátorem*. To znamená, že jakkoli pro mne může být Josef Novák *tak a tak vypadajícím člověkem, který mně byl tehdy a tehdy představen na Karlově mostě*, tato deskripce nebude *synonymem* výrazu *Josef Novák*. Kripkova argumentace je, v kostce, následující. Jistě se mohlo stát, že by mi onoho Josefa Nováka představili někdy jindy či někde jinde; takže věta

Josef Novák mi mohl být představen jinde než na Karlově mostě

je pravdivá. To ale znamená, že věta

Josef Novák mi byl nutně představen na Karlově mostě

musí být nepravdivá, a věta

Josef Novák mi byl představen na Karlově mostě

tedy není nutně pravdivá. Nutně pravdivou by ale musela být, kdyby měly být výrazy *Josef Novák a tak a tak vypadající člověk, který mně byl tehdy a tehdy představen na Karlově mostě* synonymní.

Kripke navíc tvrdí, že toto se netýká jenom vlastních jmen, ale i některých standardnějších jazykových výrazů, například termínů pro přírodní druhy (bude-me psát zkráceně *tpd*). Sémantika slova *voda* je tedy podle této teorie dána bezprostředním vztahem tohoto slova k vodě, tak jak teče řekami a naplňuje jezera a moře našeho světa.

Pokud Kripkovu argumentaci přijmeme, zasadíme tím dvojúrovňové koncepci sémantiky mnohem zásadnější ránu, než jakou jí uštedřil Quine: zatímco z Quinových úvah plyne, že dvě úrovně sémantiky od sebe můžeme oddělit jenom s jistou dávkou zjednodušení či idealizace, Kripke konstatuje, že tyto dvě úrovně jsou neoddělitelné principiálně, že význam některých typů výrazů není zprostředkován žádným kritériem (intenzí), ale je záležitostí přímo nějakého (kauzálního) kontaktu s předměty aktuálního světa.

Dva rozměry namísto dvou úrovní?

Mnozí sémantikové, kteří se nechali Kripkem přesvědčit o tom, že potřebné dvě úrovně sémantiky nejsou udržitelné v carnapovské podobě, se snaží je

nahradit něčím jiným. Hovoří se zejména o tzv. *dvojrozměrné sémantice*, jejímž původním proponentem je Robert Stalnaker.¹⁴ David Chalmers (jinak též autor široce diskutovaných prací z oblasti filosofie mysli¹⁵) ji ve svém článku *Základy dvojrozměrné sémantiky* (který byl dosud zveřejněn pouze v pracovní verzi na autorově internetové stránce¹⁶) charakterizuje následujícím způsobem:

„Ústřední myšlenkou dvojrozměrné sémantiky je to, že existují dva různé způsoby, jak extenze výrazu závisí na možných stavech světa. Za prvé, aktuální extenze výrazu závisí na povaze aktuálního světa, ve kterém je tento výraz užit. Za druhé, kontrafaktuální extenze výrazu závisí na povaze toho kontrafaktuálního světa, ve kterém je tento výraz vyhodnocován. Výrazy tak mají dvě intenze, které odpovídají těmto dvěma druhům závislosti a které propojují možné stavy světa s extenzemi každá jinak. V dvojrozměrném rámci mohou být tyto dvě intenze nahlíženy jako zachycující dva rozměry významu.

Tyto dvě intenze odpovídají dvěma různým způsobům uvažování o možnostech. V prvním případě vidíme možnost jako představující to, jaký by se mohl ukázat být aktuální svět: nebo, jak se někdy říká, *uvažujeme o možnosti aktuálně*. V druhém případě bereme na vědomí, že aktuální svět je dán, a vidíme možnost jako to, jaký by tento svět mohl být, ačkoli takový ve skutečnosti není: nebo, jak se někdy říká, *uvažujeme o možnosti kontrafaktuálně*.“

Člověk uvyklý carnapovskému pojmovému rámci si jenom těžko srovnává v hlavě, o čem tady vůbec může být řeč: možné světy, ať o nich uvažujeme jakkoli, zdá se mu, jsou prostě tím, co určuje pravdivost výroků – a není tedy jasné, jaký netriviální smysl by mohlo mít Chalmersem uváděné rozlišení mezi dvěma způsoby, jak o nich uvažovat.

Ukažme si to na příkladu, třeba Putnamem vzývaného termínu *voda*. Přijmeme-li s Kripkem, že sémantika tohoto termínu je bezprostředně svázána s vodou našeho světa, musíme, zdá se, připustit, že všechny naše výroky o vodě jsou o *této naší vodě*. Tyto výroky tedy budou mít pravdivostní hodnoty jenom vzhledem k takovým možným světům, ve kterých bude tato naše voda existovat; a jejich pravdivostní hodnoty v těchto světech budou určeny tím, jaké vlastnosti v nich má.

¹⁴ Viz zejména Stalnaker, R., Assertion. In: Cole, P. (ed.), *Syntax and Semantics 9: Pragmatics*. New York, Academic Press 1978, s. 315-22 (přetištěno in: Stalnaker, R., *Context and Content*, Oxford, Oxford University Press 1999); a též též, On Considering a Possible World as Actual. *Proceedings of the Aristotelian Society*, Supplementary volume 65, 2001, s. 141-156.

¹⁵ Viz zejména Chalmers, D., Facing up the Problem of Consciousness. *Journal of Consciousness Studies*, 2, 1995, No. 3, s. 200-219; a též též, *The Conscious Mind*. Oxford, Oxford University Press 1996.

¹⁶ Viz <http://www.u.arizona.edu/~chalmers/papers>.

Tohle je to, co Chalmers nazývá *kontrafaktuálním* uvažováním o možnostech. Ten druhý způsob uvažování, který nazývá *aktuálním*, pak spočívá v tom, že si představujeme, že i sám akt křtin, kterým náš termín *voda* získal svůj význam, proběhl v uvažovaném možném světě, takže tento termín vzhledem k němu už neoznačuje *naši* vodu, ale vodu *tohoto světa* (respektive to, co tam bylo termínem *voda* pokřtěno).

Vezměme Fregův slavný příklad s Jitřenkou a Večernicí;¹⁷ a přijměme, že *Jitřenka* i *Večernice* jsou kripkovskými rigidními designátory. Uvažujme nyní o pravdivostní hodnotě výroku *Jitřenka je Večernice* vzhledem k nějakému možnému světu. Uvažujme-li kontrafaktuálně, pak vzhledem k tomu, že jsou jména *Jitřenka* i *Večernice* spojena s naší Venuší, což je, bez ohledu na to, v jakém možném světě o ní můžeme uvažovat, *jediný* objekt, musí být tato věta nevyhnutelně pravdivá.¹⁸ Uvažujme-li však o světech aktuálně, nebudou *Jitřenka* a *Večernice* v daném možném světě nutně označovat tutéž hvězdu; takže uvažovaný výrok *nebude* nutně pravdivý.

Myšlenka dvojrozměrné sémantiky navazuje na teorii indexických výrazů, kterou formuloval David Kaplan.¹⁹ Kaplan si povšiml, že některé věty, jako třeba *Já mám teď hlad*, závisejí na stavu světa dvojím způsobem (svět jednak určuje, k čemu odkazují výrazy *já* a *teď*, a jednak určuje, zda má ten, ke komu odkazuje *já* v době, ke které odkazuje *teď*, hlad), a že by tedy bylo rozumné brát za jejich význam nikoli intenzi (funkci z možných světů do pravdivostních hodnot), ale funkci z možných kontextů (které ovšem můžeme vidět také jako možné světy) do intenzí. Takové funkci říká Kaplan *charakter*: charakter tedy přiřazuje možnému světu (jakožto kontextu) intenzi, která přiřazuje možnému světu pravdivostní hodnotu.²⁰ Pravdivostní hodnota tedy závisí na možném světě dvojím způsobem, tato závislost má *dva rozměry*.

Stalnaker a Chalmers chtějí ovšem do prvního z těchto rozměrů zahrnout více než přiřazení reference indexickým výrazům: chce do něj zahrnout minimálně i přiřazení reference kripkovským rigidním designátorům (to jest vlastním jménům a *tpd*), a tudíž, chápeme-li tato slova skutečně kripkovsky, vlastně přiřazení významů (některým?) výrazům. Co bude významem slova *Jitřenka* v nějakém aktuálně uvažovaném možném světě, jiném, než je ten náš? Aktuální uvažování o možných světech, jak jsme řekli, znamená, že se rozvolní

¹⁷ Frege, G., *Über Sinn und Bedeutung*, c.d.

¹⁸ Ponecháváme stranou problém existence světů, ve kterých naše Venuše neexistuje. Například podle Tichého žádné takové světy nejsou.

¹⁹ Viz zejména Kaplan, D., *On the Logic of Demonstratives*. *Journal of Philosophical Logic*, 8, 1970, s. 81-98.

²⁰ Podrobněji o tom viz můj článek *Formální zachycení kontextu*. *Slovo a slovesnost*, 64, 2003, s. 8-20.

pro nás pevné spojení tohoto slova s nebeským tělesem, které pojmenovává (tj. s Venuší). Významem slova *Jitřenka* tedy nebude muset být nutně Venuše.

Jak moc se ale vztah mezi jménem a jím pojmenovávaným předmětem rozvolní? Jednou z možností je, že totálně: to jest že v alternativním možném světě bude moci být spojeno s *jakýmkoli* objektem, kterému tam lidé začali říkat *Jitřenka*. V takovém případě budou jistě existovat možné světy, ve kterých bude *Jitřenka je Večernice* nepravda – to ovšem bude jenom důsledkem faktu, že pro slovo *Jitřenka* už nebude existovat zhora nic, čím by mohlo být sémanticky charakterizováno napříč možnými světy. Toto slovo tedy z takové analýzy vzejde jako prosto *jakéhokoli významu*.

To bychom snad mohli obhájit u skutečných vlastních jmen – jak už jsme konstatovali, ta vlastně skutečně význam v pravém slova smyslu nemají. (Není teď podstatné, do jaké míry fakticky je *Jitřenka* takovým ‚skutečným‘ vlastním jménem, to jest rigidním designátorem, a do jaké je to zakuklená deskripce.) Současně se však zdá být více než obtížné hájit názor, že žádný význam nemá takový termín, jako je *voda*.

Alternativní možností je, že se toto spojení rozvolní jenom v nějaké omezené míře: budeme například požadovat, aby *Jitřenka* i v aktuálně chápaných neaktuálních světech označovala nejjasnější hvězdu na jitřním nebi (kterou ovšem může být v těchto světech něco zcela jiného než Venuše i něco zcela jiného než nejjasnější hvězda na večerním nebi). Proč bychom ale měli přípustné extenze jména *Jitřenka* takto omezovat? Protože, chce se říci, *Jitřenka je nejjasnější hvězda na ranním nebi*. Avšak *Jitřenka* je také například planetou – neměli bychom tedy požadovat, aby byla extenze slova *Jitřenka* v každém světě i planetou? Nikoli, chce se opět říci, protože to, že je planetou, je náhoda, zatímco to, že je nejjasnější hvězda na ranním nebi, je v podstatě věcí. Tohle by ale znamenalo připustit, že *nejjasnější hvězda na jitřním nebi* je deskripce, která charakterizuje význam slova *Jitřenka* – tudíž že s tímto slovem je spojena nejen Venuše, ale také jistý ‚úřad‘. Dvěmi vyhozená intenze se nám tedy zdá opět sápat oknem zpátky dovnitř.

Jde o to, že používáme-li aparát možných světů, pak obvykle považujeme vztah mezi výrazy jazyka, který analyzujeme, a jejich významy za existující ‚mimo‘ možné světy: nepředpokládáme, že by se tento vztah mohl svět od světa měnit (řeceno terminologií B. Matese,²¹ uvažujeme o tom, zda jsou výroky analyzovaného jazyka pravdivé o těchto světech, nikoli v těchto světech).

²¹ Mates, B., Leibniz on Possible Worlds. In: *Logic Methodology and Philosophy of Science* 3. Ed. B. Van Rootsellar & J. F. Stall. Amsterdam, North Holland 1968.

Důvod je nabíledni: kdybychom i tento vztah vnořili ‚do‘ možných světů, přestaly by vůbec existovat věty, které by byly pravdivé v každém možném světě, a celý rámec by přestal být standardním způsobem použitelný pro analýzu analytické pravdy a potažmo sémantiky.²² A aplikování kaplanovské myšlenky dvojrozměrné sémantiky na kripkovské problémy nefunguje právě proto, že je založené na přesouvání části sémantiky ‚do‘ možných světů.

Vyvrací Kripke dvojúrovňovou sémantiku?

Zdá se tedy, že vzdorovat Kripkovu útoku na dvojúrovňovou sémantiku stalnakerovsko-chalmersovským manévrem není účinné. Jsme tedy, zdá se, tlačeni k nepříjemné otázce: *Je ona dvojúrovňová sémantika, která se zdá být nezbytná, vůbec možná?* Já se ovšem domnívám, že odpověď na tuto otázku je pozitivní: že Kripkovy argumenty vposledu nedokáží dvojúrovňovostí sémantiky otrást.

Začněme tím, co z Kripkových závěrů, jak se zdá, nelze nepřijmout. ‚*Skutečná vlastní jména* (to jest ta, která nejsou zakuklenými deskripcemi) *jsou rigidními designátory, to jest jejich sémantika může být záležitostí nanejvýš jejich extenze.* Z hlediska dvojúrovňové sémantiky to znamená, že tato vlastní jména nemají význam v pravém slova smyslu tohoto slova. Avšak to lze připustit z důvodů, o kterých jsme se již zmiňovali: vlastní jména totiž vskutku nevykazují mnohé z atributů, které by měla slova se skutečným významem mít: nenajdou se ve slovnících, nelze se jim naučit (v tom slova smyslu, ve kterém se učíme jiným slovům), každý uživatel jazyka si je může vyrábět *ad hoc* podle potřeby ...

Jak už jsme poznamenali výše, odkrývá tohle následující problém: Je-li význam složeného výrazu funkcí významů svých částí (princip kompozicionality), jak potom mohou mít význam výrazy obsahující vlastní jména – nemá-li význam jméno *Karel*, jak může mít význam výrok *Tamhle jde Karel?* Zdá se mi, že připustíme-li, že jména nemají význam, musíme v důsledku připustit, že význam nemají ani výrazy, které je obsahují – že věta *Tamhle jde Karel* nemá

²² Na jiném místě (*Význam a struktura*, c.d., § 9.7; *Meaning and Structure*, c.d., § 10.7) jsem rozlišil pohled na jazyk ‚zvenčí‘ od pohledu ‚zevnitř‘. Konstatoval jsem, že jsme-li ‚venku‘ z jazyka (to jest vidíme-li tento jazyk jako *cizí*), vnímáme spojení mezi výrazem a jeho významem a veškerá pravidla jazyka jako *kontingentní* záležitosti; zatímco jsme-li ‚uvnitř‘, vnímáme tyto věci jako nutné determinanty. Standardní užití možnosvětové sémantiky souvisí s pohledem ‚zevnitř‘ – spojení výrazů s jejich významy není považováno za něco, co by se měnilo od světa ke světu. Jedině tak totiž můžeme dojít k netriviální sémantické teorii, ze které nevycházejí všechny věty jako kontingentní. Viz též *Doing Worlds with Words*, c.d., § 11.5.

sama o sobě význam o nic více než věta *Tamhle jde X*. Z tohoto hlediska se zdá mít pravdu Materna, který říká, že vlastní jména jsou něčím jako „pragmatickými proměnnými“.²³ A z téhož hlediska se také jeví jako ne zcela nepřipadný stalnakerovský přístup, který vlastní jména chápe jako svého druhu indexické výrazy, které získávají extenzi v závislosti na kontextu (který je tady ovšem třeba chápat nějak širěji než ten, který je relevantní pro klasické indexické výrazy, jako je *já*, *tady* atd.).²⁴

Jak je to s *tpd*? Je zřejmé, že nutnou podmínkou pro to, aby jakýkoli empirický výraz získal ten význam, který má, je určitý kontakt s (reálným) světem²⁵ – slovo *kráva* nemůže mít svůj současný význam bez toho, že by se v rámci našich jazykových aktivit nějak propojilo s faktickými kravami. Nakolik však toto slovo nemá být jménem žádné jednotlivé krávy, ani ‚promiskuitním‘ jménem každé z nějaké pevně dané konečné skupiny krav, musí být aplikovatelné i na krávy, které ještě neexistují. To znamená, že *musí* být spojeno s nějakým kritériem. Toto slovo se může stát obecným jménem jenom tehdy, když se odpoutá od pevně daných krav a propojí se s kritériem, které ho učiní aplikovatelným na *jakékoli* krávy, včetně dosud neexistujících – musí tedy projít jistou (sémanticky) *kvalitativní* změnou (pro niž Stekeler-Weithofer propaguje případný název *Entfinitisierung*, tedy *odkonečnění*)²⁶. Z tohoto hlediska se zdá, že mezi vlastními jmény a skutečnými slovy jazyka (včetně *tpd*) zeje kvalitativní propast; a ukázal-li Kripke, že jména jsou rigidní designátory, pak jenom podtrhl fakt, že vlastní jména jsou z hlediska jazyka v tomto smyslu anomální.

Co však s Kripkovou argumentací, že rigidními designátory nejsou jenom vlastní jména? Může být dvojúrovňová sémantika principiálně neaplikovatelná i na takové slovo, jako je *voda*? Domnívám se, že nikoli – že argumentace, jejímž prostřednictvím Kripke rozšiřuje svou kauzální teorii z vlastních jmen na *tpd*, prostě neobstojí. Jak doložil v nedávné rozsáhlé analýze Kripkovy teorie

²³ Viz Materna, P., *Concepts and Objects* (*Acta Philosophica Fennica*, vol. 63). Helsinki, § 7.1.

²⁴ Není ovšem bez zajímavosti se hlouběji zamyslet nad tím, co to přesně znamená být rigidním designátorem – to jest být v *bezprostředním* vztahu s reálnou věcí (v protikladu ke kontaktu zprostředkovanému nějakou intenzí nebo nějakým popisem). Daniel Dennett například argumentuje, že existuje úroveň, na které už nemůže být žádný kontakt jiný než zprostředkovaný určitým popisem; *jakákoli* věc, kterou vnímáme, je podle něj pro nás v poslední instanci vždy prostě „oním cokoli, které má na svědomí ten bodový obrazec, jenž teď sleduji“ (viz Dennett, D., *Kinds of Minds*. New York, Basic Books 1996, s. 106; český překlad J. Peregrina: *Druhy myslí*. Bratislava, Archa 1997).

²⁵ Na jiném místě (*Význam a struktura*, c.d., kap. 6; *Meaning and Structure*, c.d., kap. 7) jsem ovšem argumentoval, že takový kontakt nemůže být *postačující* podmínkou!

²⁶ Stekeler-Weithofer, P., *Ideation und Projektion*. *Deutsche Zeitschrift für Philosophie*, 42, 1994, s. 783-798.

Scott Soames,²⁷ Kripke vlastně ani nemá žádnou jasnou teorii toho, co to pro *obecný* termín znamená být rigidní. Může rigidnost termínu *kráva* znamenat, že je tento termín pevně spojen s pevnou množinou krav? Asi stěží, protože současná množina krav je jistě jiná než ta, která existovala, když se tento termín etabloval. Tedy s vlastností *být krávou*? Ale pak by, jak se zdá, byl *kterýkoli* obecný termín rigidní: na *každý* termín se lze jistě dívat jako na (,rigidně‘) vyjadřující nějakou vlastnost.²⁸

Zdá se tedy, že předpokladem toho, aby bylo lze paralelu mezi vlastními jmény a *tpd* udržet, je předpoklad existence nějakého zvláštního druhu obecnin, ,přírodních druhů‘ (,vodovitost‘, ,králíkovitost‘, ...?), které jsou stejně reálné jako jednotliviny (individua) a ke kterým se *tpd* mají stejně, jako se vlastní jména mají ke svým nositelům. To je ovšem čistě metafyzický předpoklad, pro který já osobně nevidím žádné opodstatnění. Nejde tu ovšem o nějaké moje nominalistické skrupule vůči existenci obecnin – problém není v tom, zda obecniny existují ve smyslu dostatečně podobném jednotlivinám, ale v tom, že je rozhodně nelze stejným způsobem *pojmenovávat*. Na člověka, králíka, nebo budovu můžeme ukázat – na vodovitost či králíkovitost stěží.

Mohli bychom ovšem uvažovat o tom, že na králíkovitost ukážeme prostřednictvím ukázání na nějakou (nebo nějaké) její instanci(e), to jest na nějakého králíka(y). Podle tohoto názoru je obecný termín primárně ostenzivně vztážen k nějakému konkrétnímu individuu (nebo k nějaké skupině individuí) – a jeho prostřednictvím ke každému dalšímu individuu, které je ,relevantním způsobem‘ a ,dostatečně‘ podobné tomuto prototypu (a které je tak instancí téhož přirozeného druhu). Avšak pokud je tomu tak, pak tu znovu máme kritérium. (Toto kritérium je sice spojeno primárně s konkrétním individuem – nezdá se však, že kdo se s tímto individuem konkrétně neseznámí, nemá šanci si toto kritérium, a potažmo význam slova *kráva*, osvojit. Jistě přece nechceme tvrdit, že ,správný‘ význam tohoto slova zaručeně znali – a tomuto slovu tedy rozuměli – jedině ti, kdo kdysi dávno spatřili onu primordiální krávu, o kterou se toto kritérium opírá!) I tady jsme tedy svědky toho, jak se nám zpátky oknem (nebo je to nyní již komínem?) vrací kritérium, a tedy něco velmi podobného intenzi.

²⁷ Soames, S., *Beyond Rigidity (The Unfinished Semantic Agenda of Naming and Necessity)*. Oxford, Oxford University Press 2002.

²⁸ Srv. mou recenzi Soamesovy knihy in: *Journal of Pragmatics*, 35, 2003, s. 923-925.

Závěr

Nemohu se tedy zbavit pocitu, že Putnam je jakožto král Dvojčete Země poněkud nahý. Zdá se mi, že v jeho věhlasném článku není netriviálních argumentů ani o špetku více, než co do něj prosáklo z Kripka a co nastoluje problém toho, zda lze význam výrazů, jako je *voda*, rozložit do dvou fregovsko-carnapovských úrovní. Tento problém je ovšem vážný; a domnívám se, že není řešitelný v rámci současných iniciativ vedoucích k ‚dvojrozměrné‘ sémantice. Současně se však domnívám, že ho naštěstí řešit ani není třeba, protože Kripkovi se podle mne nepodařilo přesvědčivě ukázat, že rigidními designátory jsou i jiné výrazy než vlastní jména. Dvě úrovně sémantiky, jak jsem se pokusil v tomto článku ukázat, jsou u všech ostatních slov nevyhnutelné. Domnívám se tedy, že chceme-li dělat rozumnou sémantiku, bez těchto dvou úrovní se neobejdeme.²⁹

SUMMARY

Two levels of semantics

According to Frege and Carnap, meanings necessarily come in two levels: as *Sinn and Bedeutung*, or *intension* and *extension*. The former corresponds to the *content*, which a linguistic expression has independently of the state of the world; the latter to the object or to the part of the world to which the expression (*via* its content) relates (if there are any such). However, Kripke and Putnam argue that such a two-level semantics is essentially problematic, for the semantics of some expressions is a matter of their *nonmediated* contact with the entities of the (tangible) world, hence that they are *rigid designators*. Stalnaker, Chalmers and others thus proposed what they call *two-dimensional semantics*, and which rescues a certain kind of two-leveledness even within the Kripkean semantic environment. In the paper I argue that this proposal does not solve the problems tabled by Kripke, but that it is fortunately not necessary to solve them at all, for Kripke has not manage to show persuasively that expressions other than proper names (which are anomalous anyway) are rigid designators. As a by-product of my considerations the paper contains also a criticism of the significance of Putnam's famous thought experiment with the Twin Earth.

²⁹ Na jiném místě (*Význam a struktura*, c.d., § 7.8; *Meaning and Structure*, c.d., § 8.9) jsem také konstatoval, že mnohá nedorozumění týkající se vztahu přirozeného jazyka a logiky plynou z toho, že v logice se běžně pracuje s jazyky, které takové dvě úrovně prostě nemají – jejich výrazy mají pouze extenze. Jakákoli paralela mezi nimi a jazyky, jako je čeština, je pak nutně fatálně omezená. (Lze říci, že vznik intenzionálních logik byl veden právě snahou o nápravu tohoto faktu.)

ZUSAMMENFASSUNG

Zwei Stufen von Semantik

Laut Frege und Carnap, gibt es notwendigerweise zwei Stufen der Semantik eines Ausdrucks: *Sinn* und *Bedeutung*, oder *Intension* und *Extension*. Die erste entspricht dem *Inhalt*, den der sprachliche Ausdruck unabhängig von dem Zustand der Welt hat; die zweite dem Objekt oder dem Teil der Welt, zu dem sich der Ausdruck verhält (wenn es einen solchen gibt). Kripke und Putnam aber argumentieren, dass eine solche zweistufige Semantik grundsätzlich problematisch sei, da die Semantik bestimmter Ausdrücke aus ihrem *unmittelbaren* Kontakt mit den Entitäten der (tastbaren) Welt stammt, also dass diese ‚*rigid designators*‘ sei. Stalnaker, Chalmers und andere haben daher das vorgeschlagen, was sie *zweidimensionale Semantik* nennen und was eine gewisse Art von Zweistufigkeit auch in der Kripkeschen semantischen Umgebung bewahrt. In dem Aufsatz argumentiere ich, dass dieser Vorschlag die von Kripke eingebrachten Probleme nicht löst, dass es jedoch glücklicherweise nicht notwendig ist, sie zu lösen, weil Kripke es nicht gelungen ist, in einer überzeugenden Weise zu zeigen, dass rigide Designatoren auch andere Begriffe als die (in jedem Falle semantisch anomalen) Eigennamen sind. Als Nebenprodukt meiner Gedanken enthält der Artikel auch eine Kritik am Sinn von Putnams berühmten Gedankenexperiment mit dem Erdenzwilling.